

**Петрус М. В. Формування естетичних орієнтацій дітей в умовах української родини на Закарпатті (20-30-ті роки ХХ століття) / Маріанна Василівна Петрус // Освіта Закарпаття. – Ужгород, 2009. – №9. – С. 99-103.**

**Петрус Маріанна Василівна**

*Викладач, аспірант кафедри педагогіки і психології УжНУ*

**ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ДІТЕЙ В УМОВАХ  
УКРАЇНСЬКОЇ РОДИНИ НА ЗАКАРПАТТІ (20-30-ТІ РОКИ ХХ  
СТОЛІТТЯ)**

«З диких дичок виплекали садівники щепленням, пересаджуванням і відповідним плеканням молодих пагонів славнозвісні яблуні, груші, сливи, вишні, що родять для нас смачні овочі. Так само з первісного дикуна створилася освічена людина, яка стала володарем природи. Сталося це багато тисяч років тому; за весь цей час вчилися люди як краще і досконаліше виховати людину [8, с. 227]». Не остання роль в цьому складному, витонченому і витіюватому процесі в усі часи в цивілізованих суспільствах відводилась формуванню естетичних орієнтацій, як детермінанті становлення та розвитку особистості.

Суспільство розвивалось, на зміну одному поколінню приходило інше, змінювались погляди і уявлення людей про прекрасне, не вщухали колізії з проблем естетичного виховання, перманентно набираючи новочасних ознак. Творча, пошукова думка все глибше осмислювала його природу, шляхи впливу на особистість людини, вплітаючи її у канву наукових досліджень.

Грань естетичного виховання дітей розкривалася у працях відомих, маловідомих та невідомих педагогів Закарпаття 20-30-х років ХХ століття. Серед них: А.Волошина, І.Деака, А.Карабелеша, Н.Муранія, П.Світлика. Цілком закономірно те, що первинну роль в реалізації дебатованого напрямку

виховання, педагоги надавали родині. Бо саме цій інституції споконвіків доручається посіяти і виростити в душах дітей плідне зерно естетики. Адже родина має своєрідний панівний вплив на дитину, особливо чітко виражений у ранній період її розвитку, коли батьки та інші члени родини для неї – найавторитетніші особи для наслідування. На цій стадії дитина піддається впливу (позитивному чи негативному) батьків більше, ніж будь-якому іншому. Отже, родина виступає основним фундатором виховання.

Почуття, викликані красою предметів, А.Волошин у праці «Педагогічна психологія» назвав естетичними [3]. Як відомо, слово «естетичний» походить від грецького, що в перекладі означає чуттєво сприйманий. У 20-30-х роках ХХ століття твори живопису, музики, літератури, архітектури уже викликали певні емоційні реакції у закарпатоукраїнських дітей, залежно від їх рівня естетичної культури, в розвитку і становленні якої не останню роль відігравали батьки.

Хибно мислили ті батьки, які вважали, що формування естетичних орієнтацій дітей – повинність школи і суспільства, а родина у цьому аспекті нічого вдіяти не може. Насправді ж, родина повинна акумулювати й використати якомога продуктивніше всі наявні в неї засоби для повноцінної реалізації всіх важелів естетичного виховання.

Діти з інтелігентних сімей історичного Закарпаття (станом на 1926 рік їх налічувалося 7% [7, с. 78]) естетично були більш грамотними, бо вже з раннього віку жили серед іншого оточення, бачили гарні предмети, «забавні засоби», мальовану хату, гарно розставлені меблі, чудові ікони, чистоту. . . Все це сугестивно впливало на дитину [8, с. 231].

Діти, батьки яких були хліборобами, лісорубами чи пастухами (станом на 1926 рік – 81% [7, с. 78]), навпаки, в більшості, виростили в поганих умовах, в бідності, неосвіченості, де було набагато менше можливостей долучати дітей до прекрасного [8, с. 231]. Та все ж, окремі батьки знаходили доступні для них

засоби естетичного виховання: це, насамперед, природа, домашній побут, сімейне читання. Укладач «земледільського календаря на год 1922» Й.Калинський в одній з публікацій писав: «Кто ходить по наших селах (йдеться про села Підкарпатської Русі – М.П.) и кому очи отворени, не може не видіти, что у тяжело живущого русина (українця) сердце и душа повни чувством красоты [9, с. 153]».

Однак, чимало сімей, живучи в брудних, пошарпаних хатах, навіть не замислювалися над потребою в естетичному вихованні дітей. В таких випадках тільки школа змушена була «вирвати з болота і темноти дитячі серця і непрестанно показувати їм гарне: досконалість природи і людського розуму [8, с. 231]». Такий невтішний вердикт впливає з тверджень закарпатського педагога та культурного діяча початку ХХ століття П.Світлика.

Практику сімейного виховання по залученню дітей до прекрасного, - за міркуванням А.Волошина, - слід починати з часу перцепції дитиною навколишнього світу, бо воно облагороджує її. Немовля має прийти на світ в естетичне середовище, про яке повинні заздалегідь подбати батьки (побілені хати, розмальовані печі, вишивані рушники, чистота і охайність, благодотворна сімейна атмосфера). Бо саме у родинному домі та серед чудового природного довкілля відбувається зародження перших паростків естетичної вихованості дитини, розвивається її здатність до естетичного освоєння дійсності. А розквіт естетичних почуттів, - стверджував Н.Мураній, - відбувається вже після третього року життя, і чим далі розвивається дитина, тим ясніше і сильніше проявляється в ній естетична вихованість. Еволюція естетичних почуттів в дитинстві полягає в тому, що вони захоплюють все більше і більше поприщ, об'єм їх перманентно збагачується. «Весь світ ніби цвіте перед дітьми, живуть вони, немов серед вічної весни [6, с. 124]». Така естетизація дійсності, розширення естетичного відношення до неї, залежить і пов'язана, на думку педагога, з внутрішнім розквітом прекрасного в душі дитини.

Ведучи мову про розвиток естетичних почуттів, А.Волошин акцентував на тому, що цей процес до десятирічного віку дитини має лише підготовчий характер, бо тільки після 10 років стирається перевага суб'єктивності. Біля тринадцяти років, - за спостереженням вченого, - вже «з'являється початок об'єктивного оцінювання мистецького твору [3]». Цим консолідовано мали б зайнятися вчителі й батьки.

Загальновизнаним є твердження про те, що дитина любить і захоплюється всім прекрасним і незвіданим. Все на світі: і мале, і велике, і зірки, і небо, і люди захоплюють дитину, наповнюють її радощами. Через це можна сміливо стверджувати, що все життя дитини має характер переважно «естетичний». Щоправда, тут є тісний зв'язок з тим, що майже все дитинство протікає в іграх і забавах. Але сама психологія забав є не лише близька, а й просто ідентична з психологією естетичного життя, а це, в більшій мірі, підтверджує думку, що в дитячому віці панує естетичне відношення до всього, що її оточує. Цей **універсалізм** в естетичному житті дитини є першою характерною рисою, - виокремленою педагогом Н.Муранієм, - яка разом з тим, відрізняє її від естетичного життя дорослих [6, с. 123].

Друга важлива ознака естетичного життя дитини, на думку Н.Муранія, полягає у його **творчому характері**. Дитина ніколи не може обмежитись естетичними враженнями, як це ми спостерігаємо у дорослих, - вона, крім того, прагне до творчої діяльності, користуючись при тому всіма доступними засобами. Наприклад: «Коли ми залишимо на столі олівець, можемо бути певні, що дитина ним скористається і замалює все, що лише можна. Відкритий клавір так само тягне до себе дитину, як залишений на столі пензель чи фарба, чи якийсь інший матеріал для творчості [6, с. 123]».

Рівень естетичної культури дитини виявляється у розвитку складників художньо-емоційного освоєння дійсності: почуттів, сприймань, переживань,

смаків, потреб, ідеалів; а також - у розвитку умінь і навичок у мистецтві, праці, побуті, людських взаєминах.

Якщо показати дитині, до прикладу, «гарний образ» (йдеться про ікону - П.М.), - за переконанням П.Світлика, - то вона втішно посміхнеться і свою критику евентуального відчуття краси предмета вискаже словами: «Ой, який гарний!» Це є доказом того, на думку педагога, що дитина відчуває красу і тим доводить свої **естетичні почуття**, а це вже є ознакою інтелігентності, істотним критерієм естетичної культури. Не лише образ, але й всілякі гарні предмети і звуки викликають приємні почуття, а погані - навпаки. Естетичні почуття доходять до нас за допомогою органів зору і слуху, однак вони не являються почуттями смисловими, а вищими – духовними [8, с. 228].

Освоєння дійсності дитиною відбувається й через **естетичні смаки**, що концентровано виражаються в її естетичних поглядах. Смак – спосібність дітей відчувати гарні речі і відрізнити їх від несмаку. Естетичний смак і, взагалі, почуття, є індивідуальними та інконгруентними, бо кожний має свої окремі уявлення про красу, що залежать від вроджених спосібностей і степені освіченості [8, с. 228]. «Естетичний смак, – на думку А.Волошина, – облагороджує живот людський, подимає думки із болота людського ко небу ідейного життя», «ушляхетнює життя людини, підносить думки до вершин, віддалює все, що неправдиве, грубе, зле, гострить очі, тіла й душі, щоб могли знайти в житті гарне та цінне [2, с. 62]».

П.Світлик у статті «Виховання естетичного смаку» писав: «Треба тільки бачити ту щасливу матір, коли її донечка зробить гарний виріб. Задоволення, щирі почуття та гордість матері за дитину варта більше, ніж купа граматичних правил та сухих наук. Що варте перегнане розумове навчання, коли душа і серце дитини залишаються сирими, необробленими. Що варті квіти, покладені в чудесну вазу, коли забули наповнити її водою, яка додає квітам сили до життя. Без гарних почуттів дитина подібна до буйного лісу, зарослого терном і

корчами, куди не залетить пташка і не розвеселить її сумну душу своїм чарівним співом [8, с. 231]».

Загальновідомо, що діти багаті на естетичні почуття. Однак, їх можна характеризувати як дилетантські, невитончені і, навіть, грубі. В естетичному кругозорі дитини відсутні знання про закони естетики і художньої творчості, про критерії краси і мистецтва в дійсності. Дитячий смак невибагливий; дитина нерідко знаходить насолоду там, де батько не може естетично насолодитись. І, навпаки, що приваблює дорослих, - за спостереженням Н.Муранія, - нерідко неприйнятне для дітей. Дитина, на відміну від дорослих, не шукає **художньої закінченості** і «за невеличку частку прекрасного, охоче відпускає все безладне, яке до неї приросло [6, с. 124]». Вона безпосередньо і невимушено любить прекрасним, не потребує жодних розумінь і коментарів. Неправильність, характер естетичного відношення дітей до дійсності, змінюється з віком.

Яскравим свідченням розвитку естетичного життя дітей, - читаємо у статті Н.Муранія «Естетичні почування у дітей і їх розвиток» - їх багата **уява**, яка являється органом емоційної сфери. Дитяча уява має ясно виражати художній характер, ціль; всюди, де тільки можна, проявляється функція уяви і вона вносить свій естетичний момент. Творчість дітей у зв'язку з естетичними переживаннями проявляється, головним чином, у малюванні, моделюванні і казках [6, с. 124].

Батьки, - ратував Н.Мураній, - мають сприяти емоційному, вищому духовному життю дитини. Їм слід пам'ятати, що вона не шукає свого першого покликання, а прагне до творчості, до заповнення свого внутрішнього життя [6, с. 124]. Саме в цьому педагог вбачав реалізацію мети і подальший розвиток естетичного виховання в родині.

Батьки використовували такі природні та мистецькі (штучні) **джерела естетики** як: природа, музика (спів), твори образотворчого мистецтва, малярство, різьбярство, ручні вироби, хатній побут, зовнішній вигляд.

Першим і доступним джерелом естетичного виховання закарпатських дітей 20-30-х років ХХ століття була **природа**, адже багато естетичних переживань дітей обумовлювалися саме спілкуванням з нею. Вплив природи особливо посилювався, якщо ці переживання підтримувалися співпереживаннями з дорослими, близькими людьми. Висадження дерев, квітів та догляд за ними створювали емоційні переживання дітей і формували поняття про те, що прекрасне може й повинна створювати сама людина. «Листя дерев, - писав А.Волошин, - фарби квітів або склад тіла метелика – все це ілюструє нам багато краси. Най поучиться дитина в природі узнавати результат премудростей Божих, знати одушевлятися красою природи, радуватися красному лісу, удивляти велику гору, глибоке і широке море [2, с. 62]». Вже сама природа подає дитині масу приємних естетичних вражень. П.Світлик у своєму педагогічному доробку виділяв такі: гарні квіти, високі тополі, зелений ліс, краєвиди, звірів, місячну ніч, спів птахів і відліт їх до теплих країв [8, с. 228]. Батьки повинні навчити дитину, починаючи з раннього віку, відрізняти красиве від гидкого, уміти милуватися красою природи.

Природа творить багато гарних і величних речей, - продовжував П.Світлик, - однак, людський дух, на його думку, може перевищити природу своєю творчою силою, яка дає можливість інтегрувати поодинокі елементи краси, розсіпані в природі, в одну гармонійну цілісність [8, с. 228].

І.Деак, управитель шкіл у с. Березові та Криві, у публікації «Виховання любови до природи» без алегорії наголошував на тому, що любов до природи на Верховині станом на 30-ті роки ХХ століття ще не була цілком розвинута. Її можна було «видіти» в селах, де росли величезні сади, але, на жаль, зовсім занедбані. В більшості, вони так густо засаджені деревами, що сонячні промені не могли до них дістатися. «Такий сад, - порівнював автор, - хосенно росте и жиє, як злочинець у в'язниці [4, с. 91]». Така ж занедбаність і з свійськими тваринами, особливо з кіньми, свинями. Тварини, - писав далі І.Деак, - немовби

просять своїх господарів про допомогу, але безуспішно, бо в багатьох бракує любові до природи і її творінь.

Повсякчас, спостерігаючи вдома таку занехаяність, дитина не могла естетично розвиватися. Тому очевидною є антиципація розвитку такої дитини – виросте естетично занедбаною, трансформуючи цю якість в майбутньому на виховання вже своїх дітей.

Любов до природи можна зародити і розвивати у процесі прогулянок. І.Деак подавав такі способи: навмисно показати дитині дерево, пошкоджене злими дітьми, вітром, звірами, або дерево, яке обсіли гусениці. У таких випадках радив батькам пригадати дітям, як вони почувалися, коли їх щось болить, або кусає. Таку ж біль відчуває і рослина, очікуючи чужої допомоги. Слід навчити дітей не шкодити природу – не зривати квіток з дерев, не топтати насадження [4, с. 91].

Метр педагогіки О.Духнович вчив дітей бути спостережливими в природі, прислухатися як «птички гласно щебетають, весну весело витають», «як красно чорний кот співає, рябой дрозд мило пискає, а зозуля кукає, весну сердцем витає [5]». Так педагог поєднав два джерела естетичного виховання – природу та музику.

**Музика**, як відомо, впливає на психіку та фізіологію дитини, може викликати позитивні і негативні емоції. Закарпатський народ від природи обдарований музичним почуттям і надзвичайною співолюбністю. Свій дар батьки передавали дітям. Весілля, хрестини, похорони супроводжувались народною музикою, яка сприяла запам'ятовуванню важливої події та вносила естетичну своєрідність у той чи інший обряд. Музика ставала часткою життя. З музикою народжувалися і помирали. А.Волошин підкреслював значущість народної пісні: «... краса мелодії, мова, думка, що закладена у змісті, є частиною народної культури, якою кожний вірний син цього народу надихається і ушляхетнюється [1, с. 108]». Спів, на думку педагога, сприяє розвитку смаку,



музичного слуху, органів мови, формує культуру і характер дитини, служить як релігійному і моральному, так патріотичному й естетичному вихованню [1, с. 107].

Немовляті від народження співались колискові пісні. Материнська пісня ставала першою музикою в житті маленької людини, тому їй надавалось важливе значення. Ця пісня встановлювала природний чуттєвий контакт між матір'ю й дитиною, вносила заспокоєння та сприяла розвитку майбутньої музикальності.

Вже з перших місяців батьки для немовляти починали виконувати пестушки, забавлянки (вербалізовані ігри), гуцанки (ігрові та танцювальні дитячі пісні). Майже всі пісеньки з часом переймались дитиною, бо були доступні для неї. З їх допомогою розвивався діапазон голосу, відчуття ритму, музичний слух.

У ранньому віці батьки давали дитині різноманітні свистульки (у вигляді півника, соловейка) або пищалки, які подобались дітям за силу звучання та незвичайну тембральність. Ці найпростіші музичні інструменти надавали дитині свободу у копіюванні вражень від природи та в експериментах із ритмом. До того ж, з раннього віку майже всі діти із селянських сімей випасали худобу. У полі маленькі пастушки розважались грою на виточеній батьком сопілці, дрімбі.

Важливу роль у вихованні дітей відігравали також танці. Вони засвоювались дітьми від батьків, родичів, сусідів, друзів.

Родина, як інструмент естетичного виховання дітей, сприяла також навчанню різним ремеслам **мистецтва**, здібності до яких діти наслідували від батьків. Наприклад, у гончарстві була задіяна, як правило, вся родина. Мати виготовляла поливу і розмальовувала вироби, а іноді самотужки виготовляла дрібні предмети: дитячі іграшки, прикраси тощо. Діти декорували посуд каменем – «гладиком». Робота носила сімейний характер. Дітям

прищеплювалася любов до гончарства, поступово розвивалася їх художня творчість.

Майже не було такої родини на Закарпатті, де б мати та її доньки не вміли прясти, ткати та вишивати. Ткали рушники, верети, обруси для загортання цінних речей, покривала для хліба, запаски, бисаги, тайстри, килими з вовни. Цим ремеслом матері займалися, переважно, довгими зимовими вечорами, передаючи свій досвід дочкам.

Батьки займалися різьбярством, оздоблюючи свої оселі різьбою, залучаючи до цього ремесла синів. Це були різьблені декоративні стовпи на ганках, одвірники, столи, стільці, куделі, скрині, миски, ложки.

Родина, зокрема її дорослі члени, споконвіку прагнули одухотворити працю за допомогою художніх засобів, прикрасити сімейний **побут**, створити домашній затишок і облагородити внутрішньо-сімейні, родинні взаємини. Цим і зумовлено основне кредо сімейної педагогіки в галузі естетичного виховання: навчити дітей жити за законами краси і благородства.

Житло на Закарпатті спрадавна виконувало не тільки охоронну, адаптивну роль, воно ще виражало естетичні смаки господарів, усвідомлення ними гармонії з навколишнім середовищем. Батьки мають зважати, - наставляв природних вихователів А.Волошин, - на чистоту і порядок у хаті, щоб меблі були гарні, вікна прикрашені квітами, а в «загороді», щоб були систематично розміщені грядки, доріжки, щоб не бракувало там квіток. На стінах у кімнаті мають висіти «гарні образи», а сама стіна має бути чисто вибілена [3]. Краса повинна скрізь оточувати дітей у повсякденному житті: вдома, на подвір'ї, на присадибній ділянці.

В естетичному вихованні А.Волошин надавав великого значення **зовнішньому вигляду дітей** – чистоті тіла, акуратності зачіски та одягу. Одежа батьків та дітей мала відповідати, - за переконанням педагога, - естетичному смаку та народним традиціям. Як влучно, хоча з незначними анаколумами,

сказано про одяг закарпатоукраїнців у публікації «земледільського календаря на год 1922»: «Печать красоти видимо на одежи, на сорочках женщин, хлопов и дітей, на покровцах, утиральнях и на других домашніх предметах наших селян [9, с. 153]». Автор згадував, як у верховинських селах на свята дівчата вбирались у білосніжні, художньо-вишиті плаття, «серце охвачує радість и гордость, что наш залишений, бідний народ лиш в своем тяжком животі (житті – М.П.) бідний, но багатий он сердцем и душею [9, с. 153]». Варто зазначити, що практично весь одяг був виготовлений і оздоблений власними руками матерів та їх дочок.

На дещо патетичній ноті констатував рівень естетичної вихованості жителів закарпатського краю Й.Калинський. Цитуємо текстуально: «Народ, котрий нуждаєся в землях, в хлібу, но не нуждаєся в чувствах красоти и в практичном розумі, тот народ если не днесь, то завтра станет счастливым [9, с. 154]».

З вищенаведеного можна зробити висновки, що формування естетичних орієнтацій у дітей, як засобами мистецтва, так і засобами дійсності, повинно стати органічною складовою сімейного виховання. Можна виокремити такі базисні дезидерати до батьків: навчити дитину відчувати і розуміти красу, сприяти розвитку естетичних почуттів і смаку, збудити потяг до художньої творчості, бажання вносити красу в навколишнє життя, працю, поведінку.

Отже, виховання дітей – найбільш істотна і багатогранна батьківська функція, а естетичне виховання в родині - його невід’ємна складова. Вміле використання батьками засобів і джерел естетичного виховання дасть змогу дитині жити й творити за законами краси.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Волошин А. І. Методика народно-шкільного навчання / Августин Іванович Волошин. – Ужгород, 1935.
2. Волошин А. І. Педагогіка і дидактика / Августин Іванович Волошин. – Ужгород : УНІО, 1935. – 80 с.
3. Волошин А. І. Педагогічна психологія (на правах рукопису) / Августин Іванович Волошин. – Ужгород : УНІО, 1935. – С.109.
4. Деак И. Выхованя любви до природы / Иван Деак // Учитель. – 1930. – Р. X-XI, №5-6. – С. 90-93.
5. Духнович А. В. Народная педагогія в пользу училищ и учителей сельських : ч. 1 / Александр Васильевич Духнович. – Львов, 1857. – 91с.
6. Мураній Н. Естетичні почування у дітей и их розвиток / Н. Мураній // Учитель. – 1930. – Р. XI-XII, №7-10. – С. 123-124.
7. По родному краю : учебник географії / [сост. Маркуш А., Шпицер М.]. – Ужгород : Свобода, 1926. – 80 с.
8. Світлик П. Выхованя естетичного смаку (Естетичні почування взагалі) / Петро Світлик // Учитель. – 1932. – Р. XIII, №9. – С. 227-232.
9. Русска женщина // Русскій земледільскій календар на обыкновенный годъ 1922, иміющій 365 дней [сост. дръ Іосиф Калинскій]. – Ужгород : Книгопечатня Юлія Фелдешія, 1921. – С.150-156.

**Петрус Маріанна. Формування естетичних орієнтацій дітей в умовах української родини на Закарпатті (20 – 30-ті рр. ХХ ст.)**

Досліджується процес формування естетичних орієнтацій дітей в українській родині на Закарпатті. Розглядаються структурні елементи та джерела естетичної свідомості.

Ключові слова: естетичні орієнтації, виховання в родині, естетичні почуття і смаки, художня закінченість, універсалізм, уява.

**Petrus Maryanna. Formation of aesthetic orientations of children in conditions of the Ukrainian family in Transcarpathia (20 - 30 yy. XX c.)**

Process of formation of aesthetic orientations of children in the Ukrainian family in Transcarpathia is investigated. Structural elements and sources of aesthetic consciousness are considered.

Key words: aesthetic orientations, education in family, aesthetic feelings and tastes, art completeness, imagination.